

E 1981-155

NIEUW MONUMENTENBELEID IN DEN HAAG

KANTTEKENINGEN BIJ DE NOTA „ZICHT OP STADSGEZICHT EN MONUMENT 2”

G. W. VAN HERWAARDEN

In augustus 1980 publiceerden Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage een tweede monumentennota met de titel „Zicht op Stadsgezicht en Monument 2”. Dit stuk werd opgesteld door het Gemeentelijke Bureau Monumentenzorg, dat in Den Haag als uitvloeisel van de eerste monumentennota op 1 oktober 1977 van start ging.

Nadat Burgemeester en Wethouders de daarvoor in aanmerking komende organisaties en instanties in de gelegenheid hadden gesteld hun mening over de nota te geven, kwam het stuk met een preadvies van Burgemeester en Wethouders aan de orde in de raadsvergaderingen van 19 en 26 januari 1981. Aan de orde kwamen ook initiatiefvoorstellen inzake „een verordening monumenten en stadsgezichten” en inzake „een effectief en samenhangend beleid ten behoeve van de bescherming karakteristieke stadsdelen” van het raadslid A. J. A. Verduyn Lunel. Deze voorstellen waren gebaseerd op een nota van zijn fractie (die van de Politieke Partij Radicale) van juni 1980, getiteld „Stop de sloop van de stad”.

De aanvaarding van de nota door de raad (zonder hoofdelijke stemming) op 26 januari 1981 is als een mijlpaal in de geschiedenis van de Haagse monumentenzorg te beschouwen. Dit moment geeft mij dan ook aanleiding stil te staan bij deze geschiedenis en bij de ontwikkelingen, die hebben geleid tot het opstellen en uitbrengen van dit stuk. Immers, als de nu aanvaarde voornemens op het terrein van het gemeentelijke monumentenbeleid inderdaad tot uitvoering worden gebracht — en dat betekent uiteindelijk de bescherming van circa 4.000 panden! — zal van het stuk een invloed uit-

gaan, die v er over onze tijd heen reikt, en die mede bepalend zal zijn voor het „gezicht”, dat Den Haag in de volgende eeuw zal hebben.

HAAGSE MONUMENTEN

De geschiedenis van de Haagse monumenten en de daaraan al dan niet bestede zorg is nog niet diepgaand onderzocht of beschreven. Een aan Den Haag gewijd deel in de onder verantwoordelijkheid van de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving verzorgde serie „De Geïllustreerde Beschrijving der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst” is niet voorhanden. Daar met deze reeks in 1912 een aanvang is gemaakt, lijkt de vraag gerechtvaardigd, wanneer de rijksmonumentenbeschrijvers denken toe te komen aan de beschrijving van om maar iets te noemen het Binnenhofcomplex, toch niet de minste van de van rijkswege beschermde monumenten. Mij lijkt deze geschiedenis van belang. Den Haag telt immers een 700-tal van rijkswege beschermde monumenten binnen zijn grenzen en neemt daarmee de achtste plaats in op de lijst van de steden met de meeste van rijkswege beschermde monumenten.¹ Een bijzonder aspect is bovendien dat vele van die monumenten rijkseigendom zijn. Het zou tevens belangwekkend zijn de rol van het rijk als monumenteneigenaar in de Haagse monumentengeschiedenis na te gaan. Hoe belangrijk die rol is, illustreren de recente nieuwbouwplannen voor de Tweede Kamer.

Op 31 mei 1966 stelde de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk de lijst van beschermde monumenten voor de ge-

¹ Het in het jaarverslag 1979 van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, blz. 127, opgenomen staatje geeft het volgende beeld:

gemeente	aantal beschermde monumenten
Amsterdam	6814
Maastricht	1455

Leiden	1121
Middelburg	1074
Haarlem	1000
Utrecht	922
Dordrecht	775
's-Gravenhage	718

meente 's-Gravenhage vast.² Dat betekende, dat nu vaststond, welke gebouwen en bouwwerken naar het oordeel van de Minister en zijn adviseurs, de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, van zodanige bijzondere waarde moesten worden geacht, dat de sloop ervan diende te worden voorkomen.

Daarvóór kon er onzekerheid heersen over de monumentwaardigheid van een bouwwerk. Dat gold al helemaal voor de tijd, dat mannen als Alberdingk Thijm,³ Rose⁴ en Vosmaer⁵ de monumentenproblematiek in ons land voor het eerst serieus aan de orde stelden. Ook De Stuers geeft niet precies aan, wat hij bedoelt, als hij het heeft over het behoud van wat hij noemt „de monumenten van kunst en historie”.⁶ Omdat een goede inventarisatie van monumenten, gebaseerd op zo objectief mogelijke criteria niet voorhanden was, is dat ook wel te verklaren. Naast hetgeen sommigen uit eigen wetenschap wisten — en dat was bij een man als De Stuers zeer veel — had men slechts de beschikking over uitgaven als de vanaf 1852 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gepubliceerde serie „Afbeeldingen van bestaande gebouwen”. De Stuers beseftte, dat een goede inventarisatie ten grondslag behoorde te liggen aan een monumentenbeleid. Toch werd pas na zijn vertrek bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken (1901) door de in 1903 ingestelde „Rijkscommissie tot het opmaken van een inventaris eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst”⁷ een aanvang gemaakt met de formele monumenteninventarisatie in ons land.⁸ Degenen, die zich om oudheidkundige zaken bekommerden, voelden bij wijze van spreken intuïtief aan, waarover het ging als zij klaagden over de verwaarlozing van „monumenten van kunst en historie”.

VICTOR DE STUERS OVER DEN HAAG

De Stuers wijdt in „Holland op zijn smalst” ook aandacht aan een aantal Haagse gebouwen, die hij als „monumenten van kunst en historie” beschouwde. Het in zijn artikel niet noemen van een bepaald gebouw betekent nog niet, dat hij een dergelijk gebouw geen monument achtte. Maar hij was er nu eenmaal op uit misstanden (in zijn ogen) aan de kaak te stellen, en in Den Haag waren dat naar zijn oordeel zonder meer de volgende situaties:

- de Hof- of Loterijzaal (thans de Ridderzaal geheten): De Stuers breekt de staf over het vervangen van de middeleeuwse houten kap door een gietijzeren constructie, waartoe de rijksbouwmeester Rose in 1861 was overgegaan;
- de ontsiering van de vergaderzaal van de Eerste Kamer door een tribune op gietijzeren kolommen; deze tribune ontsiert de zaal nog altijd;
- de Jacobstoren vanwege de daarop in 1861 door de Haagse gemeentearchitect Van der Waeijen Pieterszen aangebrachte gietijzeren spits;
- de verwaarlozing van de Gevangenpoort, niettegenstaande het feit, dat dit gebouw bij Koninklijk besluit van 4 februari 1853, nr. 80, was verklaard tot nationaal monument en was vastgesteld, dat het gebouw als historisch gedenkteken beheerd en onderhouden zou worden door het Ministerie van Binnenlandse Zaken;
- het voornemen het Huijgenshuis op het Plein te slopen;
- de gietijzeren krullen van de Kloosterkerk, die later bij een restauratie weer werden verwijderd;
- het verfwerk van het raadhuis aan de Groenmarkt.

² H. J. F. de Roy van Zuydewijn „De bescherming van monumenten in Den Haag”, *Jaarboek Die Haghe* 1970, 102-130, en G. W. van Herwaarden, „Haagse monumenten na het Monumentenjaar”, *Jaarboek Die Haghe*, 1976, 1-17.

³ „Open brief” gericht in 1848 door J. A. Alberdingk Thijm aan de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, over „De instandhouding van onze Monumenten”.

⁴ Rede, gehouden door de architect W. N. Rose op 23 juli 1855 onder de titel „Zijn onze middeleeuwse gebouwen in eenen staat van verval? Zoo ja, wat is daarvan de oorzaak? Verdienen zij, als gedenktekenen van onze kunst

en geschiedenis, bewaard te worden? Wat wordt daartoe gevorderd? Hoe zal men zich de middelen daartoe verschaffen?”, gepubliceerd in *De Dietsche Warande* en aangehaald door J. A. C. Tillema in zijn „Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland”. 's-Gravenhage 1975, 245.

⁵ B.v. in de *Nederlandsche Spectator* van 13 januari 1861, nr. 3.

⁶ „Holland op zijn smalst”, 327.

⁷ De Voorloopige Lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Utrecht/Den Haag 1908-1933.

⁸ J. A. C. Tillema, *o.c.*, 325 e.v.

Wat hij op blz. 399 in „Holland op zijn smalst” over Den Haag zegt, laat aan duidelijkheid over zijn inzichten niets te wensen over: „Wat bespot ons niet de vreemdeling, en wat zullen onze nakomelingen ons niet minachten bij het zien van monstrositeiten gelijk de Hooge Raad, het Ministerie van Koloniën, het nieuwe Ministerie van Financiën⁹ om niet te spreken van hetgeen het Haagsche Gemeentebestuur heeft doen bouwen, van het Politiebureau af¹⁰ tot de eenvoudigste pomp of lantaarn, die Huijgensplein en Buitenhof ontsiert!” Het lijkt nauwelijks een vraag, of De Stuers die mening niet nog steeds zou zijn toegedaan, wanneer hij kennis had kunnen nemen van de gebouwen, die na de oorlog tot stand kwamen ten behoeve van de huisvesting van het departement van Financiën aan het Korte Voorhout en van de departementen van Binnenlandse Zaken en Justitie in het Spuikwartier. En zou hij het in 1980 klaargekomen politiebureau hebben kunnen waarderen? Op blz. 401 tenslotte: „Of kan men ongelukkiger voortbrengselen vinden dan het monument voor 1813 in het Willemspark, dat door tobben verknoeid werd en waarvan de bas-reliëfs den toets der meest toegevende kritiek niet kunnen doorstaan...”¹¹

BREKEN, BOUWEN EN BEHOUDEN¹²

Het onbeveiligde dorp Die Hage was, nadat het in het begin van de 80-jarige oorlog in een zodanig vervallen staat was geraakt, dat zelfs was overwogen het regeringscentrum naar Delft over te brengen, ten tijde van de stadhouders Maurits en vooral Frederik Hendrik uit zijn puinhopen herrezen. Het middeleeuwse uiterlijk van het „dorp” verdween voor een groot deel, zeker langs Vijverberg, Kneuterdijk en

Voorhout, waar fraaie huizen, zoals het Mauritshuis, de Sebastiaansdoelen, het huis Schuylenburch, het Johan de Witthuis, het huis Huguëtan, het huis Patras om een aantal belangrijke nog bestaande voorbeelden te noemen, Den Haag gingen verrijken. Die Haghe kwam weer tot bloei en rijkdom,¹³ een situatie, die tot in de 18de eeuw voortduurde. Allengs echter nam de verpaupering toe.

Door de vierde Engelse oorlog (1780-1784) en vooral de Franse overheersing verarmde Den Haag aanzienlijk. In 1813 bleken van de 8800 huizen er 600 te zijn gesloopt.¹⁴ In de eerste helft van de 19de eeuw kwam daarvoor weinig belangwekkends in de plaats. Tot de belangrijkste nieuwe gebouwen kunnen drie Waterstaatskerken (waarvan er nog één, die aan het Westeinde, over is), enkele kazernes (alle gesloopt), de synagoge aan de Wagenstraat (thans moskee), het Paviljoen Von Wied in Scheveningen, twee „wachtjes” waarvan die aan het Rijswijkseplein nog bestaat, en de Academie van Beeldende Kunsten aan de Prinsesegracht, werken van de gemeente-architect Zeger Reijers, worden gerekend. Het Oude Hof aan het Noordeinde kreeg onder supervisie van de architect J. de Greef een 19de-eeuws aanzien.¹⁵

Na 1860 begon Den Haag weer in sterke mate te groeien. Achtereenvolgens kwamen wijken als het Willemspark, de Schilderswijk, het Zeeheldenkwartier, de Archipelwijk, Duinoord, het Statenkwartier, de Transvaalbuurt, de Regentessebuurt en het Benoorden- en Bezuidenhout tot stand. Ook het historische centrum onderging een drastische vernieuwing. Dat betekende de sloop van enkele gebouwen, waarvoor wij thans onze uiterste best zouden doen ze te be-

⁹ De Stuers heeft de in 1872 gebouwde vleugel langs de Parkstraat op het oog, die eerst onlangs na de verhuizing van het Ministerie van Financiën naar het Korte Voorhout werd gesloopt.

¹⁰ Deze aanbouw aan het oude raadhuis werd in 1964 gesloopt; ter plaatse bevindt zich nu het gemeentelijke informatiecentrum met daarboven de raadszaal, zie ook noot 24.

¹¹ Dit monument naar een ontwerp van Koelman en Van der Wayen Pieterszen kwam in 1869 na veel geharrewar gereed; het ontwerp van De Stuers' vriend Cuypers was afgewezen; zie hierover R. Blijstra, „Vroeg 19e-eeuwse bouw in 's-Gravenhage”, *Maandblad der Gemeente 's-Gravenhage*, 1968, 37-41, en H. Janse, *Zeven eeuwen bouwen in 's-Gravenhage 1280-1980*, 's-Gravenhage 1980, 94-96; het

gedenkteken is onlangs zorgvuldig door de gemeente 's-Gravenhage gerestaureerd.

¹² Vgl. het boek van Michiel van der Mast en Guus Rijken, *Den Haag, over bouwen, breken en behouden*, dat als een soort illustratie van dit artikel kan worden beschouwd (uitgeverij Paagman, 1976).

¹³ Voor een algemeen beeld van deze ontwikkeling raadplege men H. E. van Gelder, *'s-Gravenhage in zeven eeuwen*, 1937.

¹⁴ J. Kuyper „'s-Gravenhage gedurende de 19de eeuw”, *Jaarboek Die Haghe*, 1904.

¹⁵ Voor een overzicht in kort bestek: R. Blijstra, *o.c.*, 1968, en H. J. F. de Roy van Zuydewijn, *Haagse huizen en gebouwen*, Amsterdam 1970.

houden, zoals het vroeg 17de-eeuwse Diaconie-huis aan het Spui,¹⁶ het Huijgenhuis aan het Plein¹⁷ en de Hofkapel op het Binnenhof,¹⁸ die respectievelijk in 1867, 1876 en 1879 werden gesloopt.¹⁹

Maar ook vele wat eenvoudiger 17de- en 18de-eeuwse panden aan het Buitenhof, de Kneuterdijk (nr. 2, het huis Van Reede, en nr. 8, het huis Van Hogendorp), het Tournooiveld (het huis van Caan), Plein (het interessante pand met pothuis op de hoek met de Korte Potten), Spui en Spuistraat, Hoogstraat, in de omgeving van het raadhuis aan de Groenmarkt, Westeinde enz. ontkwamen niet aan de vernieuwingsdrang.²⁰

Van weinig van deze huizen werd tot op heden de geschiedenis vastgelegd. Een goed voorbeeld van een dergelijke beschrijving geeft W. M. C. de Regt in het Jaarboek Die Haghe 1928-29, waarin hij het in 1916 gesloopte pand Amsterdamse Veerkade 14, welk pand in 1708, waarschijnlijk naar een ontwerp van Steven Vennecool, werd gebouwd, behandelt.

Forse doorbraken ten behoeve van het verkeer — de Prinsstraat, de Jan Hendrikstraat, de Torenstraat, de Gravenstraat, de Grote Marktstraat, de Vijverdam en de Hofcingel — ontsloten de nauwe binnenstad. Het dempen van de grachten, waarmee de gemeente al voor het midden van de 19de eeuw begon, werd door bijna een ieder toegejuicht, want het betekende de oplossing van het stankprobleem en maakte een einde aan het regelmatig voorkomen van epidemieën.²¹ Pas toen de meeste grachten waren verdwenen, hekelde de rijksbouwmeester Peters deze dempingsdrift.²² Tot grote opwin-

ding of felle protesten leidde het wijzigen van het aanzien van de stad voor zover mij bekend niet, al zal verder historisch onderzoek daarover wellicht nieuwe gegevens aan het licht brengen. Wel waren er natuurlijk stadgenoten, die met een gevoel van weemoed de tijden en het uiterlijk van Den Haag zagen veranderen.²³

Jarenlang werd gediscussieerd over de bouw van een nieuw stadhuis aan de Groenmarkt. Uiteindelijk, maar dan zijn wij al in onze dagen, werd het raadhuis gerestaureerd en vergroot met een raadzaal naar een ontwerp van architect Zanstra.²⁴ Deze aanbouw was zeer omstreden en wordt nog steeds niet algemeen gewaardeerd.

Ook het Binnenhofcomplex en de Gevangenpoort bleven niet buiten de in de tweede helft van de 19de eeuw gevoerde discussie of zij nu wel of niet bewaard en hersteld zouden moeten worden. Sommigen in het Parlement, zoals de heren Van Bosse en Schimmelpenninck van der Oye, hadden het Binnenhof nog liever vandaag dan morgen gesloopt. Voor herstel hadden zij geen cent over.²⁵ In 1862 schreef de regering een prijsvraag uit voor een nieuwe behuizing voor het Parlement. Een plan, dat voorzag in de sloop van de bebouwing aan de vijverzijde, werd geen werkelijkheid. Wel werd nadien toch de meeste bebouwing langs de hofvijver door historiserende nieuwbouw (ter plaatse van de Hofkapel en Binnenhof 19) vervangen. Tot op de dag van vandaag is men nog bezig met het probleem van de behuizing van de Tweede Kamer.

Ook over de Gevangenpoort ontstond een dergelijke discussie. De Stuers verdedigde het

¹⁶ Zie over de bouwheer van dit huis Jacob van Dijk het artikel van D. Hoek, „Een meteor aan de Haagse hemel: de Ambassadeur Van Dijk 1567-1631”, *Jaarboek Die Haghe*, 1954; voor de periode als weeshuis kan worden verwezen naar C. J. Toebes, *Haagse Hervormde Historiën*, Zaltbommel 1978, 59-77.

¹⁷ Zie voor dit huis J. C. van der Muelen, „Een oud Hollandsch huis uit de 1e helft der XVIIde eeuw”, *Haagsch Jaarboekje*, 1889, 67-84; A. J. Servaas van Rooyen „Het huis van Huygens op het Plein”, *Jaarboek Die Haghe*, 1897, 141-158; J. K. van der Haagen, „Het Plein, Huygens en Frederik Hendrik”, *Jaarboek Die Haghe*, 1928/9, 6-38.

¹⁸ J. R. Krudop van Ruwiell, „De voormalige St. Maria Kapel ten Hove op het Binnenhof te 's-Gravenhage anno 1250-1877”, *De Nederlandsche Leeuw*, 77 (1960), kol. 158-170.

¹⁹ H. E. van Gelder, „Een eeuw sloeperswerk in Den

Haag 1813-1913”, artikel IV in de reeks „Slopend-Herboren Nederland” in het weekblad *Buiten*, 1914.

²⁰ Een goed overzicht in foto's geeft het al genoemde boek van Michiel van der Mast en Guus Rijken, *Den Haag, over bouwen, breken en behouden*, 1976.

²¹ In 1848 stierven 1067 personen tengevolge van een epidemie, in 1866 1010; de pokkenepidemie van 1870/1 eiste bijna 1600 slachtoffers (ontleend aan drs C. H. Slechte, *Den Haag en Omstreken in 19de eeuwse foto's*, Van Gennep, 1975).

²² C. H. Peters, „Een 'In Memoriam' gewijd aan de Amsterdamsche Veerkade, de Stille Veerkade en de Paviljoensgracht te 's-Gravenhage”, *Jaarboek Die Haghe*, 1902, 218-259.

²³ B. v. Johan Gram, „Haagsche Schetsen”, 1893.

²⁴ J. C. Herspel, *Het Oude Raadhuis van 's-Gravenhage'* deel I, 1975 en deel II, 1979.

²⁵ J. A. C. Tillema, *o.c.*, 246.

gebouw krachtig,²⁶ daarin onder andere gesteund door de Vereeniging tot beoefening van de geschiedenis der Stad 's-Gravenhage,²⁷ maar anderen bleven het gebouw, ook toen het in 1874 was hersteld, maar een treurig obstakel vinden.²⁸

ACTIES BINNEN DE GEMEENTE

In 1890 werd de Geschiedkundige Vereniging Die Haghe opgericht, die zich van meet af aan ging inzetten voor het monumentenbehoud in Den Haag. Het eerste doel was te komen tot het herstel van de langzamerhand deerlijk in verval geraakte Loterijzaal of Ridderzaal. Dat streven werd met steun van De Stuers al spoedig met succes bekroond. Het rijk stelde subsidie beschikbaar (1896) en onder leiding van architect Cuypers vond het herstel plaats, waarbij de houten overkapping werd teruggebracht.²⁹ Andere „projecten” van Die Haghe waren de kapel van Assendelft en Hofwijck (gerestaureerd in respectievelijk 1896 en 1913). Met vele anderen werd ook met succes geijverd voor het behoud van de Koninklijke Schouwburg, die op de nominatie stond vervangen te worden door een nieuw gebouw (restauratie in 1913).

Kort na de eeuwwisseling kreeg Den Haag in de energieke gemeentearchivaris, later directeur van het Gemeentemuseum, dr. H. E. van Gelder, een krachtige voorvechter van het monumentenbehoud. Van Gelder, tevens secretaris van de Nederlandsche Oudheidkundige Bond, die in 1910 voorstellen formuleerde om te komen tot een wettelijke monumentenbescherming,³⁰ zag scherp in, dat het slechts mogelijk was effectief iets aan de monumentenbescherming te doen als daartoe een juridische grondslag aanwezig was. Hij nam het initiatief tot de in 1920 tot stand gekomen gemeentelijke

monumentenverordening. Den Haag had daarmee een primeur.³¹ Er kwam op basis van die verordening een gemeentelijke monumentenlijst tot stand, die voor een belangrijk deel overeenkwam met de door de Rijksinventarisatiecommissie in 1915 gepubliceerd inventarisatie van de Haagse monumenten, opgenomen in het aan de provincie Zuid-Holland gewijde deel. 235 panden en wat objecten als pompen werden op de lijst geplaatst. Men had mogen verwachten, dat daarmee een goed fundament was gelegd voor het voeren van een actief gemeentelijk monumentenbeleid. Helaas, de praktijk pakte anders uit. De verordening en de daaraan gekoppelde lijst gingen een slapend bestaan leiden. Tot in de jaren '30 ziet men nog panden van de lijst afgevoerd worden, die daarna, en enkele uitzondering daargelaten, werden gesloopt.³² Van toevoegingen aan de lijst is geen sprake meer geweest. Vooral na de oorlog krijgt men sterk de indruk, dat men in en bij de gemeente deze verordening was vergeten. Een actief gebruik werd er in ieder geval niet van gemaakt.

Na de oorlog is het weer in hoofdzaak de vereniging Die Haghe, die pleit voor het monumentenbehoud. Het valt op, dat de vereniging daarbij niet aandringt op het (weer) hanteren van de verordening.

In 1955 dient de Regering de lang verbeide ontwerp-Monumentenwet in. De parlementaire behandeling van het ontwerp neemt zes jaar in beslag. In 1961 treedt de wet in werking. Zoals al werd gememoreerd stelde op basis van die wet de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, bij zijn beschikking van 31 mei 1966 de monumentenlijst voor Den Haag vast. Deze lijst bevatte veel meer panden dan de voorlopige rijkslijst uit 1915 of de ge-

²⁶ „Holland op zijn smalst”, blz. 335.

²⁷ *Jaarboek Die Haghe*, 1930, blz. 39-40.

²⁸ Mr M. Eyssell, „'s-Gravenhage van voorheen en thans”, 1879, die op blz. 42 het volgende opmerkt: „In- en uitwendig verdient de nieuwe St. Jacob (aan de Parkstraat) te worden gezien. Gij vraagt alligt: is 't een mooie kerk? Op die vraag blijf ik 't antwoord schuldig: sedert al wat zich zelve kunstzin toekent, mij hard is gevallen, omdat ik in 1870 heb meegedaan zooveel ik maar kon, aan de beweging tot opruiming van de Gevangenpoort, sedert ik mij bij die gelegenheid heb moeten getroosten met het aanhooren van veelvuldige, dikwijls, och! zoolange, predikationen ten beoogde dat die sta-in-de-weg niet leelijk is, zal ik mij wel wachten een oordeel te spreken over architectonisch schoon”. De heer Eyssell had zitting in de gemeenteraad.

De heer J. Kuyper in zijn artikel „'s-Gravenhage gedurende de 19de eeuw” in *Jaarboek Die Haghe*, 1904 (blz. 43) was dezelfde mening toegedaan.

²⁹ Zie o.a. H. Janse, *o.c.*, 96-98.

³⁰ „Wettelijke monumentenbescherming”, adviezen en voorstellen aan en van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, Martinus Nijhoff 1910; in de commissie die deze adviezen opstelde, hadden zitting de heren De Stuers, voorzitter, Kalf, secretaris, Duparc, Molengraaff, Overvoorde, Van Sasse van Ysselt en Vollgraff.

³¹ Zie „De gemeente en de monumentenzorg”, *Blauwe reeks van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten*, nr. 36, 1964, 18

³² G. W. van Herwaarden, „Niet met lezingen en excursies alléén”, *Jaarboek Die Haghe*, 1980, 41.

meentelijke lijst uit 1920, n.l. circa 600. De gemeente trok met als argument, dat de bescherming van monumenten nu een rijkstaak was geworden, de gemeentelijke verordening in 1969 in. De gemeentelijke bemoeienis met de monumentenzorg werd volstrekt passief.

Inmiddels sloeg de na-oorlogse vernieuwingsdrang ook in Den Haag toe. Wijken, waarvoor het rijk vanuit een oogpunt van monumentenzorg geen belangstelling had getoond, verdwenen om plaats te maken voor nieuwbouw en (semi) permanente kaalslag: het Spuikwartier, het Bezuidenhout en Kortenbosch b.v. Andere historische straten en stadsdelen zoals het Westeinde, de Prinsegracht en Centrum-Zuid verpauperden zienderogen. Vanaf 1970 neemt evenwel de belangstelling en waardering voor de laat 19de-eeuwse-begin 20ste-eeuwse wijken toe (Archipelwijk, Duinoord, Statenkwartier, Van Stolkpark), maar de bewoners moesten vaststellen, dat praktisch elk gemeentelijk instrumentarium ontbrak om door hen niet gewaardeerde sloop- en nieuwbouw-ontwikkelingen in die gebieden tegen te gaan c.q. in de hand te houden.³³ De gaafheid van het Sweelinckplein b.v. kon alleen bewaard blijven door ingrijpen van rijkszijde. Voor de door de regering in die tijd op gang gebrachte procedure om te komen tot de aanwijzing van vier gebieden in de Haagse binnenstad tot beschermd stadsgezicht bestond bij de gemeente geen enkel enthousiasme. Zo moesten in het begin van de jaren '70 twee lijnen elkaar als het ware wel kruisen: enerzijds de volstrekt passieve belangstelling voor monumentenzaken bij de gemeente — dat de gemeente een *eigen* verantwoordelijkheid op dit beleidsterrein had en actief tot uitdrukking kon brengen, bleek nergens meer uit zoals het verval van de Boterwaag (een gemeenteeigendom nota bene) en de sloop van het huis van Van der Duyn van Maasdam aan de Nieuwe Haven 6 (1966), van panden aan de Bezuidenhoutseweg (ca. 1970) en van de visbanken aan de Schoolstraat (1970) laten zien — anderzijds de stijgende lijn in de belangstelling en waardering voor het Haagse erfgoed bij de burgerij, die dat tot uitdrukking bracht in steeds scherpere protesten tegen sloop, verval en verwaarlozing. Ik herinner in dit verband ook van

de acties om de sloop van het Kurhaus tegen te houden.³⁴

DE EERSTE MONUMENTENNOTA

Met het oog op de behandeling van de begroting 1974 richtten verschillende organisaties, waaronder Die Haghe, adressen aan de raad, waarin werd gepleit voor het bevorderen van een actief gemeentelijk monumentenbeleid. Daartoe zou binen het gemeentelijke apparaat een „monumentenman” moeten worden aangesteld.

Deze adressen leidden ertoe, dat bij deze begrotingsbehandeling eind 1973 door de raad een motie van het raadslid mevrouw M. Sicman werd aangenomen, waarin Burgemeester en Wethouders werden uitgenodigd met voorstellen terzake te komen.

Burgemeester en Wethouders stelden daarop een Stuurgroep Monumentenbeleid in, die onder voorzitterschap stond van wethouder G. C. Wallis de Vries. Deze Stuurgroep produceerde in 1976 de nota „Zicht op Stadsgezicht en Monument” met als belangrijkste aanbeveling: oprichting van een goed geëquipeerd, ook wat kennis betreft, gemeentelijk monumentenbureau. In verband met de latere ontwikkelingen in het denken bij de gemeente daarover verdient het de aandacht, dat in de nota het weer instellen van een gemeentelijke monumentenlijst werd afgewezen. „Nodig is dit niet”, aldus de nota op blz. 35, „omdat hetzelfde effect kan worden verkregen door tijdig voorstellen te doen tot plaatsing op de rijksmonumentenlijst.” Er werd voorts op gewezen, dat de gemeente niet kon bijspringen in financieel opzicht en het rijk wel.

De raad had met de in deze nota vermelde aanbevelingen geen moeite en per 1 oktober 1977 had Den Haag iets, wat zij, die daarvoor hadden geijverd tot voor kort voor onmogelijk hielden: een eigen gemeentelijk monumentenbureau; de leiding van dat bureau werd in handen gelegd van drs. H. P. R. Rosenberg, die als kunsthistoricus was verbonden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Het bureau ging energiek aan de slag met inventarisatiewerkzaamheden, het bevorderen van restauraties, het beoordelen van restaura-

³³ Door F. C. J. Ketelaar onderstreept in zijn artikel „De toekomst van Den Haag's verleden”, *Jaarboek Die Haghe*, 1969, 95-110.

³⁴ Noel van Dompseleer en Coos Versteeg, *Kurhaus, baken van Scheveningen*, 's-Gravenhage 1979.

tieplannen e.d. Wel moet worden vastgesteld, dat een aantal al veel eerder in gang gezette ontwikkelingen, zoals de bouw van een parkeergarage — pal naast de Nieuwe Kerk — aan de Amsterdamse Veerkade, de sloop van het laat 19de-eeuwse gedeelte van het Hofje van Nieuwkoop, de afbraak van de hoek Koninginnegracht/Houtweg (1979) en het slopen van panden in het stadsdeel Centrum-Zuid voor de aanleg van een Dwarsweg niet meer tegen te houden waren. Naar het oordeel van de oudheidkundige en andere met Den Haag bezig zijnde organisaties ontbrak echter de sluitsteen voor een eigen gemeentelijk beleid: een gemeentelijke monumentenverordening, op basis waarvan een gemeentelijke lijst kon worden opgesteld van die zaken, die naar het oordeel van de gemeente — en dus niet van het rijk — van voldoende waarde of belang waren om ze te behouden. Zij bleven daar dus voor pleiten.

DE TWEDE NOTA

En zo zag in augustus 1980 de nota „Zicht op Stadsgezicht en Monument 2” het licht, waarin wordt vastgesteld: „De uitbreiding van het aantal beschermde monumenten is een voorwaarde voor het herkenbaar houden van het nog altijd op veel plaatsen waardevolle stadsbeeld. Met de ruim 700 tot nu toe op de rijksmonumentenlijst geplaatste panden is echter het behoud van de identiteit van de 20 karakteristieke Haagse wijken nog geenszins gewaarborgd.”

Het doel van de aantrekkelijk uitgevoerde en leesbare nota wordt omschreven als „het inventariseren van alle beschikbare en nieuwe instrumenten en het duidelijk maken op welke manier ze gehanteerd dienen te worden om te komen tot een in alle opzichten verantwoord monumentenbeheer.”

Nadat aandacht is gegeven aan de instrumenten ter bescherming van stadsgezicht en monument, waarbij de wenselijkheid wordt onderstreept van het fiscaal aftrekbaar maken van de onderhoudskosten voor panden, die voorkomen op de gemeentelijke lijsten van beschermde monumenten, wordt uitvoerig ingegaan op de hantering van basisinstrumenten, beheersinstrumenten en procedures. Als basisinstrument komt dan naast de rijkslijst de gemeentelijke lijst naar voren. In de nota worden wijken en straten genoemd, waar zich panden bevinden, die in aanmerking zouden kunnen komen voor bescherming van gemeentewege. Ook aan de restauratiefilosofie en de archeologie wordt aan-

dacht gegeven. Daarna komen de concrete maatregelen aan de orde. De nota besluit met een ontwerp-verordening.

De belangrijkste van de bepleite concrete maatregelen zijn:

1. er dient een gemeentelijke monumentenlijst te komen; ca. 2370 panden komen voor plaatsing daarop in aanmerking;
2. in bestemmingsplannen dienen waarborgen te worden opgenomen om verstorende bebouwing in de zichtassen en aantasting van het stadssilhouet te voorkomen;
3. het aankopen van monumenten tot een bedrag van f 200.000,— per monument dient te worden gedelegeerd aan Burgemeester en Wethouders;
4. het verdient aanbeveling een gemeentelijke monumentenverordening vast te stellen, mits er een financiële regeling wordt getroffen in de vorm van het verlenen van *onderhoudssubsidies* aan de eigenaar en geld beschikbaar wordt gesteld voor de uitbreiding van de bezetting van het monumentenbureau.
5. er dient een gemeente-archeoloog te komen.

Aanbeveling 14 luidt tenslotte droogjes, en mijns inziens terecht „Uit de te treffen maatregelen kunnen voor de gemeente niet onaanzienlijke lasten voortvloeien. Deze lasten wegen echter niet op tegen de waarde van de objecten, die dankzij deze maatregelen voor het nageslacht kunnen worden behouden.”

Vermelding verdient dat in de nota het instellen van een gemeentelijke monumentencommissie wordt afgewezen, omdat het gemeentelijk bureau voldoende deskundig wordt geacht (blz. 47).

De nota werd door zowel de bewoners- en wijkverenigingen, althans voor zover die reageerden, als de geschiedkundige vereniging Die Haghe en de vereniging Vrienden van Den Haag met instemming ontvangen. In de reacties van Die Haghe en de Vrienden van Den Haag wordt verzocht het afwijzen van de instelling van een gemeentelijke monumentencommissie nader te bezien.

Met hun nota van 13 januari 1981 boden Burgemeester en Wethouders de monumentennota „Zicht op stadsgezicht en monument 2” aan de gemeenteraad aan. „Zoals uit de nota blijkt”, aldus het college, „heeft een globale inventarisatie opgeleverd, dat ca. 2370 monumenten van dusdanige architectuurhistorische kwaliteit zijn, dat zij in aanmerking komen voor gemeentelijke bescherming. Een verfijning van

de inventarisatie heeft geleid tot een herziening. Volgens de huidige stand van zaken komen ca. 4.000 monumenten in aanmerking voor bescherming, waarvan overigens de woningen in hofjes apart geteld zijn, te weten bijna 600 woningen. De oorzaak van dit aanzienlijke aantal van 4.000 is ondermeer, dat 's-Gravenhage in de periode na 1850 de grootste stadsuitbreiding heeft gehad van alle steden in Nederland, die bovendien over het algemeen van grote kwaliteit is".

Het college vestigt de aandacht erop, dat de in artikel 9 van de concept-monumentenverordening geregelde bijdrage voor het onderhoud voor beschermde monumenten op de gemeentelijke lijst een unicum is in Nederland. „Overigens zou", zo voegt het college daaraan toe, „een eigenaar van een monument, dat op de gemeentelijke lijst is geplaatst, zonder deze regeling in een aanzienlijk ongunstiger positie komen te verkeren, dan de eigenaar van een monument, dat op de rijkslijst is geplaatst. De ervaring met de rijkslijst heeft in het verleden geleerd, dat een dergelijke positie een negatieve invloed heeft op het voortbestaan van monumenten". Bij ca. 4.000 monumenten raamt het college de jaarlijkse lasten op f 1.420.000,—, indien alle geïnventariseerde panden op de gemeentelijke lijst zouden staan. In de eindsituatie zal de personele bezetting van het gemeentelijke bureau monumentenzorg op 14 moeten zijn gebracht, waaronder een stadsarcheoloog. In deze functionaris is voorzien in de meerjarigbegroting 1981-84.

In hun nota geeft het college ook commentaar op de hierboven genoemde initiatiefvoorstellen van het raadslid Verduyn Lunel. Het college bestrijdt diens stelling, dat de monumentennota uit 1976 nauwelijks iets heeft veranderd aan het al dan niet hebben van een voldoende oog voor het karakteristieke wat Den Haag nog rijk is, met de opmerking, dat de nota van 1976 op zichzelf reeds een uiting was van veranderde inzichten ten aanzien van de zorg van het college voor bedoelde elementen en samenhangende gehelen in de stad. De suggestie van de heer Verduyn Lunel de gemeente de bevoegdheid te

geven tot het aanwijzen van beschermde stadsgezichten acht het college in strijd met de Monumentenwet. Voorts is het college van mening, dat het aanwijzen van een gebied tot beschermd stadsgezicht een weinig krachtig instrument is. Opmerkelijk is de argumentatie, waarmee het voorstel een monumentencommissie in te stellen wordt afgewezen. Het college zegt te dien aanzien: „de inspraak van de bevolking kan naar onze mening niet beter geschieden dan door het gekozen systeem van het inschakelen van wijkorganisaties, die een directe band hebben met het te beschermen monument. De noodzakelijke deskundigheid bezitten wij in de vorm van het Gemeentelijke Bureau Monumentenzorg. Overigens brengen wij onder uw aandacht, dat ook onder de wijkbewoners zich enkele deskundigen op het architectuurhistorisch terrein bevinden". Bij de gedachte van de heer Verduyn Lunel subsidie in buitengewoon onderhoud te verlenen tekent het college aan, dat het de voorkeur geeft aan het gekozen systeem van een onderhoudsbijdrage, die preventief kan werken en kostbare restauraties kan voorkomen.

BEHANDELING IN DE RAAD

Na een lang, zich over twee vergaderingen uitstrekkend en, netjes uitgedrukt, niet steeds monumentaal debat³⁵ verwierp de raad in meerderheid op 26 januari 1981 de voorstellen Verduyn Lunel. Die van Burgemeester en Wethouders, op enkele plaatsen geamendeerd, werden zonder hoofdelijke stemming aanvaard. Eén der amendementen luidde, dat „onder „kerkelijk" ook wordt verstaan „levensbeschouwelijk" in een ruime betekenis van het woord". Door dit amendement werd een uitbreiding gegeven van het begrip „kerkelijk monument". Enkele andere amendementen, die ten doel hadden de aanwijzing door de gemeenteraad van gebieden tot beschermd stadsgezicht en de instelling van een monumentencommissie mogelijk te maken, werden niet geaccepteerd. Een suggestie om de welstandscommissie uit te breiden met een „monumentenkamer", dus om het verplichte welstandtoezicht te splitsen in

³⁵ Naar het oordeel van de Haagsche Courant van 27 januari 1981 leverde de manier, waarop wethouder mr C. J. Nyqvist, die de nota verdedigde, en Verduyn Lunel elkaar te lijf gingen, een weinig verheffend schouwspel op, dat de

toehoorder op de tribune weinig reden kon geven om respect te hebben voor de wijze, waarop de stadsbestuurders met elkaar omgaan.

twee kamers, vond bij wethouder Nyqvist, die de gemeentelijke verordening verdedigde, gehoor.

SLOT

In de gemeenteraad kwam duidelijk de wens naar voren nu snel te komen tot een actief beschermings- en instandhoudingsbeleid op basis van een goed instrumentarium. De raad was om die reden in meerderheid graag bereid over hier en daar wellicht nog levende bezwaren tegen de door het college voorgestelde constructie heen te stappen om te voorkomen, dat het gemeentelijke voorstel alsnog schipbreuk zou leiden.

Er dienden, zo kan men de stellingname van de raad uitleggen, nu mogelijkheden te worden geschapen om snel aan de slag te kunnen gaan. Het komt mij voor, dat de gemeente Den Haag, die op het punt van het voeren van een actief gemeentelijk monumentenbeleid tot voor enkele jaren achter bleef, zich thans vooraan heeft geplaatst in de rij van gemeenten, die over een goed eigen monumenten-instrumentarium beschikken. In de verordening staan bovendien enkele noviteiten, zoals de onderhoudsregeling, die bepaald waardering verdienen.

Het aanvaarden door de raad van deze tweede monumentennota acht ik dan ook een goede stap op de weg om te komen tot een eigen gemeentelijk monumentenbeleid. Een dergelijk beleid past bovendien geheel in het streven van de rijksoverheid naar een meer gedecentraliseerde wijze van overheidsoptreden. Voor het terrein van de monumentenzorg zal dat kunnen inhouden, dat het rijk zich terughoudender zal gaan opstellen bij het beschermen van monumenten. In het op 12 maart 1981 aan Staatsse-

cretaris Wallis de Vries aangeboden rapport „Onderzoek monumentenbeleid” opgesteld door het bureau voor organisatie en beleid Van de Bunt wordt ook een advies in die richting gegeven. Het lijkt dus juist, dat de gemeente Den Haag inspeelt op de zich op het terrein van de monumentenzorg ontwikkelende decentralisatie-tendenzen. Maar ook los daarvan mag van een gemeente als Den Haag verwacht worden, dat zij zelf bepaalt, wat zij van belang vindt als „monument” te handhaven. Voor een woord van waardering voor wat thans is bereikt, is dus alle aanleiding.

Dat neemt niet weg, dat er bij de nota en de behandeling ervan nog wel een enkele kanttekening is te plaatsen.

Zo dringt zich de vraag op, of deze in zowel technisch opzicht — een streven naar het beschermen en dus, althans in beginsel, instandhouden van 4.000 panden — als in financieel opzicht — jaarlijkse kosten ca. f 1.5 miljoen — ambitieuze aanpak van de Haagse monumentenproblematiek te verwezenlijken zal zijn. Dat zal vanzelfsprekend moeten worden afgewacht, maar het lijkt mij goed om daarbij het volgende in het oog te houden.

Naar mijn oordeel was de achtergrond van de positieve opstelling van de gemeenteraad bij de behandeling van de nota niet zozeer de zorg voor het monumentenbestand in Den Haag in de klassieke, kunsthistorische betekenis, maar eerder een poging paal en perk te stellen aan wat in de Haagse pers voortdurend is genoemd: de sloopwoede in Den Haag.³⁶ Immers, vanuit de vooral sinds 1970 actief wordende bewonersorganisaties en wijkverenigingen werd in steeds krachtiger termen van de raad gevraagd dáár wat tegen te doen. Van ambtelijke zijde werd

³⁶ Een greep uit wat de pers de afgelopen jaren schreef over stedenbouwkundige zaken in Den Haag in het algemeen of naar aanleiding van bijzondere situaties, moge dit illustreren:

1. „Den Haag verzinkt in betonkluiten”, *Het Vaderland*, 9 februari 1973.
2. „Opnieuw beroering om behoud Sweelinckplein”, *NRC*, 17 maart 1973.
3. „Stadsvernieuwing bedreigt pittoreske plekjes; verdwijnen brug is teken aan de wand”, *De Posthoorn*, 27 juni 1974.
4. „Slopen in historische kern moet aan banden”, *Het Binnenhof*, 12 maart 1975.
5. „Tussen puin en puin wachten op het zoveelste besluit; Julianahof: de stilte in de Haagse storm”,

Het Vaderland, 17 januari 1976. Het hofje werd in 1981 gesloopt.

6. „Haagse luchtspiegelingen of de stedenbouwkundige ontwikkelingen in het Haagse centrum”, *Wonen TA/BK*, 14-1976.
7. „Sloop Casuaristraat niet verhinderd, maar: College belooft beterschap”, *Haagsche Courant*, 7 juni 1977.
8. „De martelgang van een Haags monument; verloederde steen des aanstoets bederft stadsgezicht (betr. De Boterwaag)”, *De Posthoorn*, 16 juni 1977.
9. „Meerderheid raadscommissie eist: herstel opzettelijk verwaarloosde woningen Jan van Nassaustraat; scherper optreden tegen eigenaren bij verwaarlozing van woonpanden”, *Haagsche Courant*, 23 juni 1977 (de bewuste panden werden in juli 1981 gesloopt).

dan steeds betoogd, dat het de gemeente aan instrumenten ontbrak effectief tegen sloop op te treden.

In het algemeen moet de gemeente een sloopvergunning afgeven, luidde het gemeentelijke commentaar wanneer weer eens bleek, dat een bepaald pand voor een — profijtelijker? — nieuwbouwproject moest wijken, en slechts de aanwijzing tot beschermd monument door het rijk geeft een zekere garantie, dat sloop kan worden voorkomen. Ik moet nadrukkelijk van een „zekere garantie” spreken, zoals het geval van het huis van Van der Duyn van Maasdam, Nieuwe Haven 6, leerde, dat het rijk toestond te slopen, toen de gemeente daarom vroeg.

De raad speelde op die langzamerhand vrij algemeen onder de burgerij levende gevoelens van ontevredenheid en onbehagen over het stedenbouwkundige beleid, zoals dat in Den Haag werd gevoerd, in en greep deze monumentennota aan om zich instrumenten te verschaffen voor het beheersen van het slopingsproces. Ook de PPR-nota „Stop de sloop van de stad” en de daarop gebaseerde initiatiefvoorstellen-Verduyn Lunel houden zich naar mijn oordeel in wezen met anti-sloop maatregelen bezig en niet met de monumentenproblematiek in zijn algemeenheid. De titel van de nota zegt in dit verband genoeg.

Mijn conclusie is, dat de gemeente zich op titel van monumentenzorg heeft geprobeerd te wapenen tegen het proces van verloedering en

verpaupering, dat zich volgens velen in de stad afspeelt.

Het is in dit verband ook tekenend, dat bij de behandeling van de nota eigenlijk geen aandacht is gegeven aan de inhoudelijke kant noch aan de consequenties van het voorstel van Burgemeester en Wethouders te komen tot een bescherming van en dus een streven naar instandhouding van maar liefst ca. 4.000 panden. De vraag b.v. of het gerechtvaardigd is een claim van een dergelijke omvang op het bestaande te leggen, kwam niet aan de orde. Toch kan men zich afvragen of „onze” generatie zo bepalend te werk mag gaan voor hen, die na ons komen. Zou bovendien het vasthouden aan dit „verleden” niet een té belemmerend effect hebben op nieuwe ontwikkelingen? In een zich in de tijd harmonisch ontwikkelende stad moet ook daarvoor plaats zijn. Monumentenzorg kan naar mijn oordeel nooit een titel zijn voor het tegenhouden van het onbekende, het nieuwe, want dan wordt monumentenzorg de drijfveer voor een soort cultuurangst. Idealiter dient zonder de last van een bedreiging te worden bepaald op grond van cultuurhistorische argumenten en motieven of er aanleiding bestaat een „claim” van overheidswege op een pand te leggen door het onder de beschermende werking van een wet of een verordening te stellen.

In het raadsdebat is wel uitvoerig gesproken over het aan de gemeente geven van de bevoegdheid tot het aanwijzen van gebieden tot

10. „De verloedering van de Prinsegracht”, *Haagsche Courant*, 22 september 1977.
11. „De sloper in het Statenkwartier; hoe Den Haag zijn enige Art-Nouveau buurt voor de wolven gooit”, *NRC/Handelsblad*, 21 januari 1978.
12. „Donkere wolken boven Haagse monumentenzorg”, *Het Vaderland*, 29 september 1978.
13. „H. F. Happel (CDA): In sommige wijken is het twee voor twaalf”, *Haagsche Courant*, 20 november 1978.
14. „Stop afbraak in Den Haag. Waar is beleidsplan?”, *NU*, 24 januari 1979.
15. „Den Haag en zijn sloopwoede”, *Haagsche Courant*, 3 februari 1979.
16. „Zeestraat verpaupert; bewoners: dwing reparaties af”, *Haagsche Courant*, 7 februari 1979.
17. „Steeds meer panden in Statenkwartier tegen de vlakke. Gemeente, ontwaak!”, *NU*, 29 augustus 1979.
18. „Den Haag op zijn smalst”, serie artikelen in de *Haagsche Courant* vanaf 22 september 1979.
19. „Den Haag wordt aangevreten” (betr. sloop hoek Koninginnegracht-Houtweg), *NRC/Handelsblad*, 30 november 1979.
20. „Opnieuw dreigt sloop grachtenwand van Uilebomen/Zwarteweg”, *Haagsche Courant*, 18 april 1980.
21. „Den Haag wordt opgevreten”, *NU*, 25 juni 1980.
22. „Laat Den Haag niet nog verder afbreken”, *De Posthoorn*, 27 juni 1980 (nrs. 17 en 18 n.a.v. de nota van de PPR „Stop de sloop van de stad”).
23. „Den Haag, hou je hart vast; auto tast binnenstad ernstig aan”, *Het Vaderland*, 1 oktober 1980.
24. „Halt zeggen tegen projectontwikkelaar; testcase voor gemeentebestuur” (betr. het pand Koninginnegracht 60), *Haagsche Courant*, 3 december 1980.
25. „Een pokdalige oude dame; de stedenbouwkundige verloedering van Den Haag”, *NRC/Handelsblad*, 27 maart 1981.
26. „Slag in de Zeestraat nog niet beëindigd; bewoners vrezen nog meer PTT-plannen voor sloop”, *Haagsche Courant*, 8 juli 1981.
27. „Bluf en beton; architect Sjoerd Schamhart over het bouwbeleid in Den Haag”, *NRC/Handelsblad*, 11 juli 1981.

beschermd gezicht. Degene die zich hierover in het bijzonder sterk maakte, de heer Verduyn Lunel, beoogde naar mijn indruk met deze bestuurlijke maatregel ook weer in wezen het voorkomen van sloop, mede naar ik aanneem om bepaalde speculatieve operaties te beletten of te belemmeren. Het rijk beschouwt het hanteren van dit juridische instrument als een mogelijkheid om bij de vaststelling van een gemeentelijk bestemmingsplan de cultuurhistorische invalshoek mede een rol te laten spelen, en wel in die zin, dat de gemeente bij het vaststellen van een bestemmingsplan voor een aangewezen gebied uitgaat van de historisch gegroeide structuur.³⁷ Er moet dan ook van een nog duidelijk te onderkennen historische structuur sprake zijn, wil de aanwijzing tot een beschermd gezicht gerechtvaardigd zijn, waarvan om een recente aanwijzing te noemen, sprake is in de Leidse binnenstad.³⁸

Mijns inziens terecht wees wethouder Nyqvist erop, dat de gemeente door het zelf aanwijzen van gebieden of wijken tot beschermd gezicht eventueel ongewenste sloop niet kan tegenhouden. De ontwikkeling van die wijken dient zijn grondslag te krijgen op basis van het daartoe geëigende instrument, het bestemmingsplan, dat eventueel conserverend van karakter kan zijn. Helaas kwam in de raad het juridisch interessante punt, of een bestemmingsplan voor een als beschermd gezicht aangewezen gebied in zijn bepalingen verder kan gaan dan een conserverend bestemmingsplan, b.v. op het punt van het handhaven van panden, evenmin aan de orde. Het verdient overigens in dit verband vermelding, dat voor de vier gebieden, die het rijk in 1972 in Den Haag tot beschermd stadsgezicht aanwees, nog steeds geen bestemmingsplannen zijn vastgesteld. In 1978 verscheen wel een structuurschets beschermde gezichten, maar formeel is nog steeds niet voldaan aan de wettelijke verplichting dergelijke plannen op te stellen.³⁹

Ook over de financiële consequenties is weinig gezegd. Zal de raad in de komende, ongetwijfeld moeilijke periode de politieke bereidheid (blijven) hebben de gevolgen in financiële zin uit zijn besluitvorming te trekken? Hoe zul-

len bij een afweging van belangen de prioriteiten worden gelegd?

De argumenten, die van de zijde van het college zijn aangevoerd tegen het instellen van een gemeentelijke monumentencommissie — het gemeentelijke monumentenbureau is deskundig en de inspraak kan plaatsvinden door de bewonersorganisaties — zijn naar mijn oordeel niet sterk. De inspraak van de bewonersorganisaties acht ik zeker een goede zaak, en ik trek de deskundigheid van het gemeentelijk bureau geenszins in twijfel, maar daar gaat het naar mijn oordeel niet om. Mij lijkt het van groot belang, dat het gemeentelijk monumentenbeleid wordt ondersteund en gelegitimeerd door het oordeel van onafhankelijk en objectief werkende deskundigen. Daarmee wordt de indruk vermeden, dat de gemeente alleen op basis van de deskundigheid in eigen huis tot beslissingen komt. De gemeente zou, ook in beroepssituaties, sterker staan en geloofwaardiger zijn, indien zij zich gesteund zou weten door het oordeel van dergelijke onafhankelijke deskundigen van buiten het eigen apparaat. Deze figuur is op vele terreinen van overheidszorg aanvaard. De gemeentelijke Dienst voor Schone Kunsten, waaronder het Gemeentemuseum ressorteert, wordt b.v. bijgestaan door een onafhankelijke Commissie van Advies. In steden met een groot monumentenbestand als Amsterdam en Maastricht functioneren monumentenraden of -commissies, waarom dan niet in Den Haag?

De vanuit de raad voorgestelde constructie — uitbreiding van de Welstandscommissie met een monumentenkamer, welke gedachte door wethouder Nyqvist niet bij voorbaat werd afgewezen — heeft vanuit een oogpunt van coördinatie zeker aantrekkelijke kanten. Wel moet men daarbij bedenken, dat tot 1969 een dergelijke constructie bestond, maar dat daaraan een einde werd gemaakt bij het afschaffen van de gemeentelijke monumentenverordening, omdat die opzet naar het oordeel van het toenmalige college van Burgemeester en Wethouders niet werkte.

Laten wij dus hopen, dat áls die „kamer” er komt, hij ook effectief de gemeente kan begeleiden op de weg naar een beschermd bestand van

³⁷ Vergelijk de in augustus 1979 verschenen nota van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg „Herinventarisatie van te beschermen stads- en dorpsgezichten”, blz. 5.

³⁸ Beschikking van de Minister van Volkshuisvesting en

Ruimtelijke Ordening en de Staatssecretaris van CRM van 12 augustus 1981, nr. 212.296.

³⁹ Zie artikel 37, vijfde lid, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening.

4.000 panden! Mijns inziens zal die ondersteuning daarbij hard nodig zijn, wil het beleid, dat de gemeente zich voorstelt te gaan voeren, ook werkelijk worden aanvaard in de gemeente. Een omstandigheid, die, naar het mij voorkomt, het de gemeente makkelijker zal maken een eigen monumentenbeleid te gaan opzetten, is het verschijnsel, dat kan worden aangeduid als „het inzakken van de bouwmarkt”. Er zullen in de naaste toekomst ongetwijfeld minder op weerstand stuitende bouwprojecten worden geëntameerd dan de afgelopen jaren het geval was. De projectontwikkelaars zullen al moeite genoeg hebben hun inmiddels gerealiseerde kantoren en „résidences” aan de man te brengen. Verwacht mag worden, dat een rustiger periode gaat aanbreken, die door de gemeente kan worden benut om weloverwogen en zo objectief mogelijk vast te stellen, wat vanuit een oogpunt van lokaal monumentenbelang van zo-

danige waarde is te achten, dat het door middel van plaatsing op de gemeentelijke lijst moet worden beschermd en instandgehouden.

Daarnaast zal er nu naar gestreefd moeten worden stadsdelen, die in de hausseperiode van de afgelopen jaren sterk veranderden — het Spuikwartier, Kortenbosch en de badplaats Scheveningen b.v. — op een zo harmonisch mogelijke wijze verder in- en aan te vullen, opdat uiteindelijk weer een Den Haag ontstaat, waarvan een burgemeester de woorden van burgemeester De Monchy kan herhalen, die hij in 1938 in de uitgave „De residentie”, deel V van de serie „De schoonheid van ons land”, schreef: „’s-Gravenhage is mooi; wij weten het al ons leven lang, wij vertellen het gaarne van een ieder, die het hooren wil, en wij verheugen er ons over, als ze in grooten getale komen, landgenoot en vreemdeling, om het te aanschouwen, te beamen en te verbreiden”.

SUMMARY

This article describes the developments leading up to the acceptance of the memorandum entitled *Zicht op Stadsgezicht en Monument 2* (Note on the appearance of a city and its monuments, 2) by the municipal council of The Hague. It was not until the list of monuments prepared by government authorities was issued 1966 that it became known that „monuments of history and art” were present in that city, although in his publication *Holland op zijn smalst* (Holland at its most narrow-minded), which appeared in 1873, de Stuers had indicated a number of cases of what he considered neglect of buildings that he unquestionably saw as such monuments.

A short description of the growth of The Hague, starting around 1600, is followed by an account of the efforts of the *Geschiedkundige Vereniging Die Haghe* (Historical Society *Die Haghe*) (from about 1890 on) to have certain buildings, including the *Ridderzaal*, restored. In 1920, a municipal regulation on monuments was passed, but this legislation was never implemented.

With respect to the situation around 1970, it may be said that on the one hand the municipal authorities had a completely passive policy on

monuments but on the other hand the public was becoming increasingly active on behalf of preservation (e.g., the Kurhaus affair). At the request of the municipal authorities, a group was established in 1974 to formulate policy on monuments. The acceptance in 1976 of the predecessor of the above-mentioned memorandum prepared by this group led to the establishment of a municipal department for the protection of monuments (*Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg*), which started work on October 1st, 1977. The second memorandum under the same title appeared in 1980, and proposed, among other things, more than 2000 buildings to be protected by the municipality on the basis of new municipal legislation. After considerable discussion, the town council accepted the general import of the proposals put forward in the second memorandum (January 26th, 1981).

The author concludes with a number of critical comments on the memorandum and its implementation, and points out that in essence the council was more concerned with the prevention of excessive demolition than with the preservation of monuments.